

Mátay Mónika

A Balaton emlékezethely

Krieger Sámuel földmérő mérnök az 1760-as évek közepén elkészítette a Balaton terjedelmes térképét, amely pontosan ábrázolja a tó partvonalát, méreteit, és bizonyítja a korabeli, a 20. századinál sokkal magasabb vízállást. Néhány évvel később, 1776-ban Krieger kidolgozott egy részletes lecsapolási tervezetet arról, hogyan szárítsák ki a hatalmas méretű tavat annak érdekében, hogy felszámolják a veszélyes és bűzös mocsarakat, és a helyükön szántóföldeket nyerjenek. A tó vizének három ütemben történő elvezetése után mindössze egy keskeny, hajózható csatorna maradt volna meg hosszanti irányban Siófoktól Keszthelyig. A tervezetet írásbeli szakértői vélemények alapján Mária Terézia császárnő is jóváhagyta. Két álláspont ütközött: egyesek a teljes lecsapolást, míg mások a vízszint szabályozását sürgették (Bendeffy 1973). A Balaton – egyebek mellett a 18. század végi turizmus kibontakozásának köszönhetően – megmenekült, kiszáritás helyett az 1860-as években megépült a Sió-csatorna, ami lehetővé tette a vízszabályozást.

A veszprémi városi legendák szerint – levéltári kutatás még nem támasztja alá a híresztelést – Pap János hírhedt kommunista politikus, Brusznai Árpád tanár, 1956-os forradalmár kivégzésének előmozdítója, az 1960-as évek elején Biszku Béla utódjaként belügyminiszter, majd miniszterelnök-helyettes, 1965 és 1985 között az MSZMP Veszprém megyei első titkára, a szocialista Manhattan megálmodója szintén kukoricaföldet vizionált a tó helyére. Ahogyan a Manhattan-terv torzó maradt, hiszen a felhőkarcoló-csoport helyett mindössze egy – igaz, jó magas, 62 méteres – toronyház épült meg, úgy a Balaton kommunista lecsapolására sem került sor.¹

A Balaton nem tűnt el, sőt döntő fontosságú régióvá vált a magyar kultúra és identitás szempontjából, különösen a modern korban, a 19–21. században. A magyar tenger a magyar polgárosodás kiemelt helyszíne, ahol testet ölt a nyári szabadedő, a vakáció és az azzal együtt járó élvezetes tevékenységek sora. A Balaton természetesen Magyarországon van a Horthy-korban és Kádár „gulyáskommunista” rendszerében egyaránt, de mégis kívül van a magyar fizikai világon, mert valóságossága keveredik a fantáziával. Ahogyan a nyugati sajtó írja, magyar Côte d’Azur, s valóban, ha a filmeket nézzük, már az 1930-as években belelátták a rendezők a francia Riviérát, ami az 1980-as években és az ezredfordulón is hasonlóképp volt. Egy darab nyugati luxus, fényűző – mégis demokratikus: bár csak rövid időre, de belekóstolhatnak a kispénzűek is. A ma élő generációk tagjainak döntő többsége számára a jelenléte vagy a hiánya – az utána való vágyakozás okán – a tó meghatározó élménye, a magyar kollektív emlékezet kitüntetett pontja. Hogyan lehet hozzáfogni egy efféle kultuszhely történeti-kulturális megragadásához, értelmezéséhez? Milyen helyet foglal el a Balaton a magyar kulturális identitásban, a kollektív emlékezetben? Mire jó egy kollektív emlékezetet rekonstruáló, elemző vizsgálat, minek tekintsünk egy efféle projektet? A történelmi identifikálódás, önazonosság-keresési folyamatok lenyomata és maga a munka, a feltáró elemzés is konstruktív résztvevője lehet a közös, 21. században érvényes identitás megteremtésének.

A Balaton régió a 18. század végi racionalizálási-megsemmisítési tervtől óriási változáson ment keresztül száz év vagy annál is kevesebb idő alatt, amikor Közép-Európa kedvelt üdülőhelyévé, nyaralási, sport- és szabadedős övezetté, egyben ikonikus magyar kulturális helyszínné vált. Csokonai „A tihanyi Ekhóhoz” című verse, Pálóczi-Horváth magyar tengere, a füredi Anna-bál, Jókai Krisztyán Tódora a balatoni rianásban, Kisfaludy Sándor és Szegedy Róza szerelme, Lipták Gábor legendái, Tatay Sándor badacsonyi remetesége, Hamvas Balaton-felvidék Toscanája *A bor filozófiájában*, Kálmán Imre zenéje, Egry József képei vagy a Csöpi-filmek – csak hogy néhány példát idézzek – egyedülálló és megismételhetetlen tartalommal töltötték meg a Balatont. Egyben meghatározták a tó magyar nemzeti identitásban betöltött kitüntetett szerepét is.

1 Lásd ehhez Domschitz Mátyás cikkét az *Indexen* (2019). Köszönöm továbbá Márkusné Vörös Hajnalka és Fejes András szóbeli közlését.

Meg kell idézni a Mitterand-korszak egyik kiemelkedő kulturális teljesítményét, a Pierre Nora-féle provokatív és nagyon kreatív szellemi vállalkozást. A francia történész és kollégái különféle akadémiai diszciplínák segítségével elemezték az emlékezhelyeket annak érdekében, hogy a lehető legkomplexebb látelleletet készítsék. Nora felfogásában a múlt csak emlékezhelyekben ragadható meg, azokban kristályosodik ki, mert az emlékezet valódi környezete nem hozzáférhető többé. A reprezentációk – és hangsúlyozottan nem valóságok, még csak nem is egykor volt valóságok, hiszen azok megfoghatatlanok –, szóval a reprezentációk minden szakadás ellenére békésen megférnek egymás mellett.

Nora monumentális vállalkozása, az 1984 és 1992 között hét kötetben kiadott, 132 tanulmányt tartalmazó *Lieux de mémoire* (Az emlékezet helyei) olyan szakavatott munka, amely ma is aktuális kérdéseket vet fel a múlt megkonstruálásáról, régió és haza, helyi lakosság és nemzet, nemzettudat, nemzeti identitás, történelem és emlékezet kapcsolatáról. A Nora által javasolt és az ő fogalomhasználata alapján elterjedt kifejezés, az emlékezet helye gyorsan népszerűvé vált a nyugati társadalomtudományokban, a történettudomány mellett más diszciplínákban is, s a kifejezés Franciaországon kívül is gyökeret eresztett. A nemzetközi tudományos diskurzus az 1970-es évek végén, az 1980-as évek elején különösen befogadónak bizonyult a Nora-féle megközelítésre. A nemzetvé válás tapasztalata, a nemzeti öntudatra ébredés folyamata – s mindebben a középkori múlt hagyományai, a nyelv, az irodalom, a kultúra és a folklór szerepe – tudományos kutatások középpontjába került, angolszász, francia, német szociológusok, történészek publikáltak a témában. Ezek között az egyik legsikeresebb, a Nora-féle vállalkozáshoz hasonlítható nemzetközi hírnevet szerzett, mindmáig rendszeresen használt fogalom a Benedict Anderson (1983) nevével fémjelzett „elképzel közösség”. (Nora és Anderson elméletéről lásd még Sükösd Miklós írását e lapszámban.)

Nora megközelítése lehetőséget adott a nemzeti tematika újraértelmezésére, de természetesen egyéb historiográfiai változásokra is reflektált. Az 1970-es évekre a történettudomány pozitivista, marxista, strukturalista „nagy narratívái” kiüresedtek, az útkereső történészek nem tartották többé kielégítőnek a csontvázakká aszott elbeszélő kereteket a múlt adekvát elbeszélésére. A fragmentálódásra, töredezettségre jó válasznak tűnt Nora monumentális mentalitástörténete, amely változatos tematikájával, a francia múlt sokszínű és sok nézőpontú feldolgozásával, a politikai, társadalmi és kulturális élet szimbolikus történetének elemzésével lehetséges alternatívát kínált a késő 20. századi európai kultúrtörténet-írás számára.

Pierre Nora történeti víziója szemléletváltó, a dolgozatokban új típusú források és újfajta bizonyítékok szerepelnek: ünnepek, viselkedési formák, utcanévek, tájegységek, hősök és antihősök (hősnők), kultikus művek – és folytathatnánk a sort. Röviden azt mondhatnánk, megtalálhatók a franciaság hordozói, a francia nemzeti érzület megtestesítői. A múlt eme frissen feltárt elemeinek ugyanolyan meggyőző erőt tulajdonítanak a szerzők, mint a klasszikus és megszokott referenciáknak. A friss szemlélet demokratizálja a korábbi hierarchikus kulturális viszonyokat, feloldja az ellentmondást értékes és értéktelen, elit és népi (vagy populáris) kulturális gyakorlat között. Nora ennél is továbbmegy, amikor azt mondja, nincs emlékezet, csupán emlékezhelyek vannak, ezek biztosítják a múltértelmezés folytonosságát. „Az emlékezhelyek azért létezhetnek, mert az emlékezetnek nincs már valódi közege” (K. Horváth 2010: 13.). Ez teszi alkalmassá őket arra, hogy komplex üzenetet közvetítsenek a történésznek. Persze ez valójában pesszimista történelemszemlélet: azt sugallja, hogy a komplexitás, a totalitás élménye illúzió, örökre elveszett, s maradt helyébe a szétesettség tapasztalása, ami nem választás eredménye, hanem adottság, amelyet el kell fogadnunk:

A világ szétesett, mert már nem lehetett mindent egyetlen okra visszavezetni, és ezzel egyidejűleg történeti szempontból minden – a legjelentéktelenebb, a legvalószínűtlenebb, a legmegközelíthetlenebb jelenség is – kutatásra érdemessé vált (K. Horváth 2010: 25).

Ehhez hozzá kell tenni, hogy Nora akkor mondta mindezt, amikor az emberiség még nem tapasztalta meg a világháló kommunikációs és identitásépítő (vagy -romboló) hatását és a COVID „a biztos a bizonytalan” hétköznapi okosságát.

Milyen tanulsággal szolgál Pierre Nora gigantikus kezdeményezése a Kárpát-medence közepén? Amikor magyar kollektív emlékezetéről beszélünk, a hazai hagyomány legszembetűnőbb vonására kell reflektálnunk:

sötét, drámai, tragikus, veszteségorientált, depresszív. A gyökerek a 19. század első felének romantikus történelmi narratívájában lelhetőek fel, amely történelmünket sorstragédiaként, folytonos és elkerülhetetlen vérvesztésként írja le. A reformkori sajtó közkedvelt műfaja volt a történelmi tárgyú elbeszélés, amely előszeretettel és részletekbe menően idézte fel a magyar múlt vérlepte lapjait. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a múltunkról való alapító diskurzus veszteségek sorozataként írta le a magyar történelmet, s nemcsak szaktudományos, hanem a nagyközönségnek szánt szórakoztató szinten is. A gyász mellett a korabeli szövegek másik alapvető jellegzetessége a túlerőben lévő, a magyarok megsemmisítését célul kitűző gonosz ellenfél, amely folyamatosan hátbatámadja és aljas eszközökkel pusztítja a nemzetet. Az alapvető tanulság szerint balsors sújt bennünket, nem felelünk a kudarcainkért, az egyetlen hibánk, hogy széthúzó vagyunk, nem tudunk összefogni a döntő pillanatban, mert az egyéni érdekek sokasága mindig győzedelmeskedik a közösségi szempontok felett.

Ezt a sötét tónusú hagyományt folytatta a magyar történetírás a következő közel két évszázadban, s mind a mai napig ez a domináns műtszemlélet – még akkor is, ha a magyarázat megváltozott az idők során. Ehhez társulnak a kanonizált emlékezetszövegek; elég, ha csak a Himnusra gondolunk. A nemzet halálát vizionáló alapnarratíva ritkaság a nyugati kultúrában, mondhatni egyedülálló. Európában különlegességnek számítunk az önmagunk megsemmisülését megidéző önbeteljesítő jóslattal. Ehhez járulnak a negatív, halálüzeneteket közvetítő kötelező olvasmányok, amelyek 2020-ban is megegyeznek az évtizedekkel korábban előírtakkal. Ezek között szerepel a rókcasalád szomorú kimúlását részletesen elbeszélő, nyolc évesek számára előírt *Vuk*, a derűsnek nem mondható *Kincskereső kisködmön*, *A Pál utcai fiúk*, *A kőszívű ember fiai* és a *Légy jó mindhalálig*. Üdítő kivételnek számít Matula bácsi története, a Kis-Balatonnál játszódó *Tüskevár*.

A negatív műtmítoszok felcserélése optimistábbakkal, a pesszimista szemlélet átalakítása természetesen hozszadalmas folyamat, efféle eredmény nem várható egyetlen munkától. Egy kollektív identitást, emlékezetet feldolgozó, kiemelkedően fontos régióhoz kötődő tudományos szöveg ugyanakkor alkalmas lehet arra, hogy az alapvetően negatívan determinált önképet reálisabbal helyettesítse. A kudarcokat és a veszteségeket nyilván nem lehet sikerként és győzelemként elbeszélni, viszont a drámai szemléletet felválthatja egy összehasonlító módszerre épülő, kiegyensúlyozott elemzés. Nem pozitív hőslistán és büszkeségre okot adó egyéni teljesítményekben gondolkodnék csupán, hanem következetesen végigvitt, az egész kötet vázát alkotó pozitív identitásokban, azonosulási lehetőségekben. Olyan nyugati civilizációs paradigmában helyezném el az egyes témákat, hősokeket, eseményeket és helyszíneket, amely az egész vállalkozás szemléletét meghatározza – gondoljunk Fernand Braudel vagy Peter Burke elegáns európai, globális adatmozgatására.

Mit jelent a „kollektív” kifejezés, kinek az emlékezetét kell rekonstruálni? Kiindulópontnak tekinthető a 19. században megteremtett nemzeti identitás, valószínűleg ma ez az egyetlen lehetséges és reális alapállás. Ugyanakkor a magyar példa kapcsán több szempontot is figyelembe kell venni; nem egyértelmű, mit jelent a kollektív jelző. A 21. század fordulóján elkerülhetetlen, hogy a 19. században kanonizált pillérekre épített nemzeti identitást újragondoljuk. Különböző kultúrák és nemzetek feletti/közötti jellemzők határozzák meg a nyugati társadalmak arculatát, s ezek közül több a magyar társadalom formálódását is erőteljesen befolyásolja. Ezek közé tartozik a migráció, a multikulturalizmus, a globalizáció és a tömegkultúra korábban példátlan sikere – hogy csak néhány tényezőt említsünk a transznacionális változások korántsem teljes listájáról. Ezek a fejlemények alapvetően átalakítják a nemzeti hagyományokat, tapasztalatokat és az emlékezeti rítusokat, de azt is mondhatjuk, hogy kihívások elé állítják, sőt kritikus helyzetbe hozzák a francia forradalom utáni évtizedekben formálódott és sokáig egy kulturális és politikai entitásként kezelt nemzeti identitásokat. Ráadásul az a nemzeti identitástér, amely korábban természetes és magától értetődő volt az együvé tartozók számára, mára erősen szétesett. A meghatározónak tekintett nyugati és modernista hagyományt több kihívás is érte alternatív, etnikai, nemzet alatti és más társadalmi csoportok részéről, amelyek erős identitásképzők tagjaik számára.

A *krízis* kifejezés az orvostudományban a 17. században terjedt el; akkor használták, ha a beteg szervezete olyan állapotba került, amelyben döntő változásra lehetett számítani. Ez vagy teljes összeomlást, vagy gyógyulást jelentett. A 19. században a nemzetállamok számos lépést tettek az egységes nemzettudat, identitás, kultúra és nyelv megteremtése érdekében, amelyek között döntő fejlemény volt a kötelező és egyben nemzeti alapú elemi szintű oktatás bevezetése. Az erre épülő szimbolikus világ, amely a közös identitás alappilléreit jelentette, a mai ember számára partikulárisává vált, s semmiképpen sem tudja ellátni azt a funkciót, amelyet a múltban ellátott.

Harminc éve, ha a tanító néni megkérte a magyar kisiskolást, mondjon egy macskanevet, biztosan Cirmos jutott az eszébe az adekvát dalocskával, amely az elcsent vaját énekelte meg. A mai gyerekek a Nemzeti Tankönyvkiadó munkafüzetében Tomot emlegetik még akkor is, ha az alaptanterv és a tanító néni mindent elkövet Cirmos primátusáért.

Az EU, a globalizáció, a multikulturalizmus, a transznacionalizmus, sőt a népvándorlással felérő kontinentális-interkontinentális népességmozgások ellenére az európai nemzettudatok a kutatók szerint nem veszítenek erejükből: elsődleges identitást jelentenek a nemzet tagjai számára. Persze ezek az elsődleges identitások sokkal képlékenyebbek, összetettebbek, politikailag és kulturálisan megosztottabbak, mint néhány évtizeddel ezelőtt.

Az emlékezet meghatározásánál fontos probléma az idő. Amikor az identitás fogalmát próbáljuk meghatározni, óhatatlanul szembesülünk a *Kik vagyunk?*, sőt a *Ki vagyok?* kérdésekkel. A válasz természetesen nem vákuumhelyzetben születik, hanem egy már létező, kulturálisan meghatározott világban. Ez egyénekre és közösségekre egyaránt áll, mert mindenki egy születés előtt és a halál után is jelenvaló társadalmi valóságba érkezik, és abból távozik. Az emlékezet olyan információk szelekcióján keresztül épül fel, amelyek folytonosságba rendeződnek, és ez a folytonosság a mindenkori jelenből indul ki. Ettől még az elmúlt generációk által konstruált emlékezet szintén feltárható; elemezhetjük Mackó úr balatoni utazásait vagy Eötvös Károly kultuszművét, azaz a reprezentációk történetét, de tisztázni kell, hogy az egy másik világhoz tartozott, és azt is, mit lehet kezdeni vele a jelenben.

A kollektív identitás megragadásánál meghatározó a folytonosság-diszkontinuitás kérdése. A Balaton régió déli partján a kontinuitást az oszmán hódítás törte meg, Siófokon török hadikikötő működött, a hódoltság után újra kellett alkotni a megsemmisült középkori társadalmat és gazdaságot. A két part közötti kulturális különbség ebből a szakadásból fakad, amely azonban maga is identitásképzőnek bizonyult; a töréspontok szétzúzzák a korábbi identitásokat, és újakat tesznek hozzáférhetővé.

Az emlékezhelyek feltárásának egyik nehézsége abban rejlik, amit a történeti antropológusok is vallanak, s amely nehézséggel ők is folyamatosan szembesülnek munkájuk során: a múlt helyszínei, az egykor volt kulturális környezet visszavonhatatlanul eltűnt, nincs hozzáférésünk az akkor volt világhoz, vagy csak közvetítőkön keresztül férközhetünk a közelébe. A 19. század az egész európai kontinensen radikális változást hozott, s talán a legjelentősebb metamorfózis a társadalmak döntő többségét jelentő parasztság életében történt. A preindusztriális korszak paraszti, népi kultúrája annyira átalakult, a tömegtermelés olyan változásokat idézett elő, hogy az egykori emlékezet a mai ember számára elérhetetlennek látszik. Elég az *Ítélet a Balaton* (1933) számunkra teljesen ismeretlen paraszti anyagi kultúrát, nyelvet, viselkedést, emberi konfliktusokat megidéző képsoraira gondolni! De vannak egyéb szempontok is. A magyar történelemben, természetesen a Balaton környékén is, szó szerint eltűntek jelentős, kulturálisan, gazdaságilag meghatározó társadalmi csoportok; ezt idézte elő a vidéki zsidóság kiirtására vagy a történelmi arisztokrácia erőszakos felszámolása. Az utóbbi esetekben ráadásul maradtak emlékeztető épített kulturális örökségi helyszínek, a Balaton régióban is látható zsinagógák és kastélyok.

A francia példánál maradva: a kontinuitás kérdése évszázados vita tárgya a történészek között. A forradalom megteremtette a maga leszámolás retorikáját, szóban és a szimbólumok szintjén egyaránt szakított az *ancien régime* politikai-szellemi világával. A revizionista felfogás éllovasa, Francois Furet 19. századi szövegek újraolvasása kapcsán arra a következtetésre jutott, hogy az új korszak, az újrakezdés szlogenje csupán az imázsteremtés szolgálatába állított retorikai fogás. Alexis de Tocqueville *A régi rend és a forradalomban* egyértelműen kontinuitást lát a forradalom előtti évtizedek és a 19. század első fele között, s a Robespierre által radikális változásként beharangozott éveket múltó epizódnak tekinti csupán. Norák vaskos kötetei – bár foglalkoznak a problémával – a választott és elemzett emlékhelyek, hősök, szövegek, helyszínek tekintetében mégis valamiféle egységként kezelik a múltat, amely a maga töréseivel is hozzájárult a francia identitásképzéshez.

Érdeemes a Balaton történetének folytonosságkérdéseit a fentiek alapján végiggondolni! És itt elsősorban nem arra gondolok, hogy ha a „sikeres” forradalom sem feltétlenül jelent kezdetet, akkor a sikertelen kísérletek még kevésbé tekinthetők annak. Sokkal inkább arra, hogy a politikatörténeti törések – Mohács, azaz a török megszállás, Trianon és utána a magyar tenger geopolitikai helyzetének megváltozása vagy a totális diktatúrák bevezetése – miként hatnak a kollektív/regionális identitásra és az emlékezetre. Egyáltalán meddig van, ha van, és milyen formában van regionális identitás, vagy éppen nincs, mert a kulturális szakadás lehetetlenné teszi a létrejöttét?

A Balaton a modern kori magyar államalakulatokban olyan különleges identitásképző, amely lehetővé teszi a nemzeti narratíva újragondolását. Ha a hidegháború diskurzusát újra lehetett teremteni a tóparton, ha a kultúra szövetét gazdagon lehetett szőni, a társadalmat és a gazdaságot ki lehetett nyitni a gulyáskommunizmus évtizedeiben, akkor ez a régió nemcsak visszatükröz, hanem formatív erővel is bír.

* * *

2018 februárjában kutatószeminárium indult az ELTE-n, amelynek célja a Balaton mint kulcsfontosságú magyar kulturális örökségi helyszín és emlékezhely több szempontú, interdiszciplináris feldolgozása. A Balaton a 19–20. századi generációk s különösen a Trianon utáni időszakban élők számára a magyar kollektív emlékezet kiemelkedő eleme. A projektet egy korábbi vállalkozás inspirálta, amikor egy kutatócsoport – hasonlóan interdiszciplináris megközelítésben – a tiszazugi arzénes mérgezéseket dolgozta fel. Az öt éves vizsgálódás eredményeként született meg a 300 oldalas kötet, a *Méregkeverők* (Mátay 2016). A levéltári gyűjtőmunkában mintegy 100 diák vett részt, a szövegek megírására húsznál is többen vállalkoztak. A bölcsészettudományban szokatlan, inkább a természettudományokra jellemző munkamódszer és tudományszervezés végül sikeresnek bizonyult.

Jelen kutatás hasonló alapvetésből indul, több területről érkező kutatót és diákot von be a munkába. A Balaton esetében – ahogy általában is – döntő a reprezentáció. A kutatás számára különösen kedvező, hogy eddig közel félszáz olyan filmet találtunk, amelynek témája, helyszíne – a két világháború közötti korszaktól kezdve a jelenkorig – a tó. Hosszú időtávban jól nyomon követhető a Balaton megjelenítése, ráadásul nagy műfaji változatosságot mutatnak a filmek, ami tovább bővíti az elemzés lehetőségeit. A vizuális forrás a tárgyi kultúra rekonstrukciójára is alkalmas, ami a filmelemzés mellett a néprajzi, társadalomtörténeti feldolgozást is lehetővé teszi.

A Balatonra vonatkozó sajtó rendkívül szerteágazó. Az Arcanumban, sőt a külföldi elektronikus adatbázisokban végzett kutatás is azt igazolja, hogy a reformkortól és különösen a 19. század végétől kezdve bőséges sajtóforrás áll a rendelkezésünkre. Nagyon sok a kulturális vonatkozású cikk, de emellett jócskán akadnak gazdasági, turisztikai, politikai referenciák. Itt is a változás áll az érdeklődésünk középpontjában: milyen metamorfózison megy át a Balaton megjelenítése az elmúlt közel 200 évben a hazai és a nemzetközi sajtóban? A sajtó arra is alkalmas, hogy újragondoljunk mítoszokat, például a 19. századi Balatonfüred megszépített képét.

A Balaton a hidegháborús Kelet–Nyugat-párbeszéd kiemelt területe volt. Áttekintjük a külföldi és a hazai turistákra vonatkozó ügynökjelentéseket, és a vizsgálatot kiterjesztjük az írókra, művészekre, ellenzéki értelmiségiekre vonatkozó dokumentumokra is. Az Állambiztonsági Levéltárban található forrásokat kiegészítjük az érintettekkel készített interjúkkal. A reprezentációk kiemelkedő teljesítménye Eötvös Károly *Utazás a Balaton körül* című rendkívüli kultúrtörténeti útikönyve, orahistory-szintézise.

A tó körül található települések társadalomtörténete nagyon sajátos. Talán egyetlen hasonló régió sincs az országban, ahol a települések lakossága olyan mértékben „határnépesség”, mint a Balatonnál. A határ itt nem földrajzi, inkább mentális jelentésű, hiszen a települések évtizedek, sőt bizonyos esetekben évszázadok óta átalakulnak a nyári időszakban, majd télre visszarendeződnek. Hogyan befolyásolta mindez a fejlődésüket, a helybeliek mindennapi életét?

A társadalomtörténeti elemzés egyik kiemelt területe a turizmus. Vizsgáljuk a Balatonhoz érkező turisták társadalmi összetételét, az általuk őrzött emlékezetet, a nyaralásokhoz kötődő anyagi kultúrát. A szabadidő eltöltése és ezen belül a nyaralás mint időtöltés, tevékenység elemzése az elmúlt évtizedekben kitüntetett historiográfiai területté vált, a tengerpart vakációs helyszíneként való feldolgozása támpontot jelenthet a Balaton-értelmezésekhez. A kutatás nem törekszik teljességre, ez nem is volna lehetséges. Próbálunk koherens képet adni a Balatonról mint kitüntetett magyarországi emlékezhelyről, ráadásul nem egy időpillanatban, hanem tágabb intervallumban. A *Médiakutató* Balatonnak szentelt különszáma – ahogy ez a *Méregkeverők* esetében is történt – egy későbbi, nagyobb vállalkozás első bemutatkozása.

Irodalom

Bendefy László (1973): Krieger Sámuel 1776. évi tervezete a Balaton lecsapolásáról. In: Vitális György (szerk.): *Hidrológiai tájékoztató*. Budapest: Magyar Hidrológiai Társaság.

Domschitz Mátyás (2019): A párttitkár, aki leeresztette volna a Balatont, hogy kukoricát ültessen a helyén. www.index.hu, szeptember 11.

K. Horváth Zsolt (2010): *Emlékezet és történelem között*. Budapest: Napvilág Kiadó.

Mátay Mónika, szerk. (2016): *Méregkeverők*. Budapest: Korall.

Mátay Mónika történész, a kőszegi Felsőbbfokú Tanulmányok Intézetének kutatója, az ELTE oktatója. Kutatási területe a modern európai kultúr- és társadalomtörténet. Utóbbi munkái a tiszazugi arzénos gyilkosságokat feldolgozó *Méregkeverők* (szerk. 2016), valamint egy új szemléletű várostörténet megteremtését célzó vállalkozás, a *Beszélő városok. Kőszegi történetek* (szerk. 2019).

